

Glasbena dōba 16. stoletja in Jakop Gallus.

V spomin njegove tristoletnice. Spisal X.

Dné 9. ržénega cvéta je priredila »Glasbena Matica« v Ljubljani zgodovinski koncert v proslavo jednega najdičnejših rojakov naših, skladatelja Jakopa Gallusa. Dolžnost je takisto leposlovnemu listu, da se spominja tristoletnice, odkar je preminil odlični ta mojster, katerega ves glasbeni svet za Palestrino, Willaertom, Lassusom in Gabrielijem prišteva najduhovitejšim in najplodnejšim glasbenikom 16. stoletja. Izvestno ne bode odveč, ako v velikih potezah očrtamo glasbeno razmerje pred njim in za njega ter potem izpregovorimo o delovanji Gallusa samega.

Znano je v obče, kakó dolg in strm pot je morala prehoditi glasbena umetnost kakor sploh vse umetnosti, predno se je iz prvotne preprostosti vzpela do denašnje višine. Do 15. stoletja sploh ni móči govoriti o takšni glasbi, da bi jo upravičeno imenovali resnično umetnost v denašnjem pomenu te besede, nego prejšnja stoletja poznajo namesto nje zgolj nekakšno glasbeno učenost, oprto po jedni strani na Gregorijansko cerkveno petje, po drugi pa na národno pesem, ki si je šele iskala svojega pota. Jedva začetkom 15. stoletja se je ta glasbena učenost izpremenila v pravo umetnost. Bistveno znamenje vsi glasbi je potem v dveh stoletjih (od leta 1400. — leta 1600.) zgolj mnogoglasje, in glasbena zgodovina imenuje glabo te dōbe »staro glasbo«. Delovale pa so v rečeni dōbi tri glasbene šole, izmed katerih se je treba najprej spominjati najstarejše, takó zvane nizozemske šole, katere najodličnejši zastopniki so bili v 15. in 16. stoletji Dufay, Ockenheim, Josquin, Gombert, Willaert in Orlando Lassus; potem pa je imenovati dve italijanski šoli: rimsko in benečansko.

Nizozemska šola se odlikuje po strogem mnogoglasji, umetnem kontrapunktu, razviti menzuri (glasboslovji), takisto po umetniško dovršenih delih. Takrat, ko je Gallus razvijal znamenito svoje delovanje, torej v drugi polovici 16. stoletja, zastopal je staro nizozemsko šolo zlasti imenovani Lassus, ki je bil od leta 1557. do 1594. kapelnik monakovske kapele. Poleg njega sta delovala v Gallusovi dōbi pri saksonski kapeli v Draždanah Le Maistre in Scandellus, glasbenika, katerih skladanje se opira na nizozemsko šolo, dočim je slul

pri kapeli cesarja Rudolfa II. v Pragi Regnard in pri cesarski kapeli na Dunaji Filip de Monte, ki je bil pozneje kapelnik stolne cerkve v Pragi.

Proizvodi nizozemske šole so bili zaradi visoke svoje umetnosti sósebnó obljubljeni in čislani tudi po Italiji, takó da so ondu glasbeniki te šole do cela vladali od 15. stoletja do srede 16. stoletja. Da se je pojavila italijanska domača glasba šele pozneje, to je dókaj čudno, ako pomislimo, kakó je že tedaj cvetelo pesništvo (Dante in Petrarca v 13. in 14. stoletji) in kakó so že slúle italijanske vpodabljaóce umetnosti (Bramante, Rafael, Correggio, Michelangelo v 15. in 16. stoletji). O domači glasbeni umetnosti italijanski do srede 16. stoletja malone ni sledú, zakaj izvajajoči umetniki so zgolj Nizozemci. Šele v drugi polovici 16. stoletja razvijejo italijanski in nizozemski mojstri na italijanskih tleh »staro glasbeno umetnost« do klasiške dovršenosti. Nizozemci se od te dóbe čimdalje bolj umíčejo z glasbenega pozorišča, dokler mu napósled splošno ne zavladajo Italijani. V Italiji se ustanovita dve šoli, obe izredne važnosti za svetovno glasbo, rimska in benečanska. Obe družno hrepenita po izobrazbi, vzvišanji in dovršenosti nizozemske šole. Umetnostno načelo, kontrapunktiška skladnja in oblika jima je ista, samó da se pojavlja v italijanskih glasbotvorih še visoka sorazmernost, jasnost in čustvena lepota, česar nizozemska stara šola še nima.

Ustanovitelj in mojster rimski šoli je bil Palestrina, katerega je imenoval papež Pij IV. za skladatelja papeške kapele. Ta največji mojster cerkvenega petja v 16. stoletji je deloval prav takrat kakor naš Gallus in je povzdignil cerkveno glasbo do najčistejše in najvrednejše dovršenosti. Poleg njega slovó v Gallusovi dóbi Animuccia, brata Nanini, Anerio in španski glasbenik da Vittoria, ki se je tedaj baval v Rimu. Vsi ti so bili učenci rimske šole. Tudi Luca Marenzio, najobljubljenější madrigalist 16. stoletja, pripada tej šoli, vender se kaže dókaj samostojnega.

Zajedno z rimsko šolo je cvetela benečanska šola, katero je ustanovil Willaert. Obe šoli sta gojili mnogoglasno umetnost in nje oblike, vender pa se nekoliko ločita. Dočim je bilo rimski šoli zgolj do vzvišeno-preproste glasbe Palestrinijeve, takó zvanega »Palestrinijevega zloga«, in absolutno cerkvene glasbe, ponaša se benečanska šola s sijajno in barveno glasbo, z mnogoglasjem in mnogozbornostjo; mimo tega uporablja obilnejšo kromatiko in živahnejšo ritmiko ter je naprednega značaja za razvoj poznejše glasbe. Kar je bila rimski šoli sikstinska kapela v Rimu, to je bila benečanski šoli cerkev

Sv. Marka v Benetkah. Po načelih te benečanske šole so se ravnala tudi vsa važnejša mesta gorenjeitalijanska. Nje glavni zastopniki so bili v Benetkah Willaert, véliki teoretik Zarlino, Andrea in Giovanni Gabrieli. Zlasti poslednja dva sta jo povzdignila na vrhunec dovršenosti.

Kar se tiče Avstrije in nemških deželâ, tukaj ni môči govoriti o posebnem glasbenem zlogu, nego na glasbo avstrijsko in nemško so vplivali Nizozemci in Italijani, zlasti umetniki benečanske šole. Na Nemškem so delovali v tej dōbi (v drugi polovici 16. stoletja) Leon Hassler, Gumpeltzheimer, Erbach, Meiland in Aichinger. Njih obzorje seza daleč preko cerkveno-protestantovske meri; najimennitnejši izmed njih je Hassler. Na Avstrijskem pa je med vsemi domačimi glasbeniki 16. stoletja najznamenitnejši mojster svoje umetnosti baš dični naš rojak, čegar spominu so posvečene te oskromne črtice: Jakop Gallus Handl.

O življenji Gallusovem nimamo premnogo izveštil. Marsikaj je nerazjasnjenega, vendar se utegne dognati še to in óno, kar bode vážno za poznavanje našega rojaka. Gallusove skladbe so ležale do najnovejše dōbe zaprašene po raznih arhivih in knjižnicah (n. pr. v dvorni knjižnici in v konservatorijskem arhivu na Dunaji, v kraljevski dvorni knjižnici v Berlinu i. t. d.); šele ponajveč neumornemu raziskovalcu g. Jožefu Mantuaniju gré zasluga, da je zopet opozoril glasbeni svet na malone pozabljenega skladatelja. Po različnih virih, spopolnjenih z raziskovanji g. Mantuanija, bilo bi o Gallusovem življenji poročati to-le:

Jakop Gallus Handl (Petelin?) je bil porojen leta 1550., bržkone v Ribnici na Dolenjskem, vzgojen pa je bil v sètiškem samostanu (misel g. Mantuanija), čegar opat Zeisl (od leta 1566. do leta 1576.) ga je priporočil samostanu svetelskemu (Zwettl na Nižjem Avstrijskem). Ondu je ostal do leta 1580., takrat pa je odšel (po priporočilu opata Rueffa) v samostan Bruck pri Znojmu in še tistega leta v Obrovce pri Brnu, kjer je bil v jako prijateljskem razmerji z ondotnim opatom. Ko je bil brnski prošt Stanislav Pawlowsky imenovan škofom olomuškim, odšel je ž njim v Olomuc in ostal ondu do leta 1585. Bil je kapelnik stolne cerkve; iz zdravstvenih ozirov pa si je leta 1585. izprosil odpust. (Takó poroča odpustno izpričevalo Gallusovo, katero je zasledil g. Mantuan v knezoškofijskem arhivu kromeriškem). Potem se je napotil preko Šleskega v Prago, kjer je dné 12. malega srpana 1591. leta umrl za akutno boleznijo. Iz češko pisanega ostalinskega inventara, katerega je takisto našel g. Mantuan v praškem mestnem

arhivu, vidi se, da ni bil Gallus nikoli cesarski kapelnik, kakor se je mislilo še nedavno, nego kantor v cerkvi Sv. Janeza, kateri je bil cesar patron. Rudolf II. mu je podelil privilegij za deset let, da je izdal svoja dela. —

Gallusovo proizvajanje je čudovito obsežno in vsestransko. Ako pomislimo, da je umrl v najkrepkejši moški dóbi — bilo mu je šele 41 let — prištevati ga je zaradi klasiške dovršenosti in lepote njegovih del ne samó največjim in najboljšim skladateljem tedanje dóbe, nego tudi najplodnejšim. Zakaj Gallusovih skladb, kolikor se jih je ohranilo v starih izdajah, štejemo več sto; koliko pa se jih je izvestno pogubilo! Mnoga dela, zlasti cerkvena, med katerimi je, kolikor doslej vémo, šest maš, niti niso bila natisnjena, nego so raztresena v rokopisu po raznih knjižnicah.

Izmed poglavitnih del, ohranjenih v starih izdajah, imenovati je najprej njegovih šestnajst maš, katere je uglasbil v Olomuci in izdal leta 1580. V Pragi je priredil leta 1586. slovečo izdajo drugih svojih cerkvenih skladb, imenovano »Opus musicum«. To izredno bogato delo, katero je dovrševal dolgih devet let, obseza cerkvene skladbe, in sicer: psalme, motete, himne, kantate, ofertorije, gradualije i. t. d. za vse nedelje, praznike in sopraznike vsega cerkvenega leta. Diči jih vzorno - čist cerkven zlog in visoka umetniška vrednost; mimo tega se ujemajo z obredi in zahtevami cerkvenega petja, kakor jih je ustanovil cerkveni zbor tridentinski in kakor so jih upoštevali vsi véliki mojstri tedanji. Kakó bogata je ta zbirka, to je móči spoznati iz zaporednih števil, s katerimi so zaznamenovane nje skladbe, urejene po štirih oddelkih. Takó ima skladba »Ave Maria«, I. oddelek, številko 70.; »Sed et lingua mea«, II. odd., števil. 70.; »Laus et perennis gloria«, III. odd., števil. 57. in štiriindvajseteroglasni, čveterozborni (149.) psalm ima števil. 143., IV. —

Tretje delo Gallusovo je posvetne vsebine. Njega popolni naslov je: »Harmoniarvm moralivm qvibvs heroica, facetiae, natvralia, qvotlibetica, tvvm facta fictaqve poetica, & c. Admixta sunt: Nunc primum in lucem editus Avthore Jacobo Hándl. Pragae, Exudebat Georgius Nigrinus. Anno: M.D.LXXXIX.« — Ta harmoniarij obseza v treh delih 53 čveteroglasnih madrigalov, resne, šaljive, komične in preproste vsebine. Mimo tega ima knjiga dodatek: »Empicedion harmonicvm«, katerega posvečuje skladatelj spominu »Caspari abbatis Zabrdovicensis ac Sylvensis,« ki je umrl dné 1. prosinca 1589. leta. V tem dodaje še dve skladbi, posvečeni nasledniku prejšnjega opata, Ambroziju Teleczenu. Podpisan je na teh skladbah: Jacobvs Handl, Gallvs dictvs Carniolvs. Vseh dodanih pet skladb je osmeroglasnih.

Četrto delo, katero pa je izdal njega brat Jurij šele pet let po Gallusovi smrti, obseza takisto zbirko madrigalov. Posvetil jo je Jurij: »Amplissimo celeberrimoqve veteris Pragae senatvi, viris nobilissimis et clarissimis, dominis et patronis meis.« Popolni naslov tej zbirki je: »Moralia Jacobi Handl Carnioli, Mvsici praestantissimi, quinque, sex, et octo vocibus concinnata, atque tam seriis quam festivis cantibus voluptati humanae accommodata, & nunc primum in lucem edita. Cum gratia & Privilegio Imperiali, ad annos decem. Noribergae. In officina Typografica Alexandri Theodorici MDXCVI.« — To delo obseza 8 osmeroglasnih, 19 šesteroglasnih in 18 peteroglasnih madrigalov (posvetnih pesmij). Glasovi so: cantus, altus, tenor, basis, quinta vox, sexta vox. Morda utegne koga zanimati pesem, postavljena na čelo tej knjigi; zložil jo je Gallusu v proslavo M. Georgius Carolides à Karlsperga, cives novae Pragae:

Ad cantorem modvlorvm Handeli:

Rumor Handelivm perisse dixit
 Quum putre acciperet cadaver urna:
 Sed falso Handelivm perisse dixit
 Rumor, funera nulla sentientem,
 Quod mortale fuit fatumque terra,
 Mors terrae, invida, reddidit parenti.
 Vivit Handelivs superstes aëtris,
 Vivit Handelivs superstes orbi,
 Illic menta piâ, fed hinc perenni
 Laborum genio integer fuorum.
 Videntes adspice, quisquis occinendo
 Velmores sapiens honestiores,
 Vel Mufas facies politiores,
 Vel motûs animi quietiores.
 Illic iunctim omnia praestat (hunc prehende
 Qui Mufas colis elegantiores)
 Victurus genio liber perenni.

Dasi je bilo tudi v Avstriji dōkaj pristašev protestantovske vere, vender se v skladbah katolika Gallusa nikakor ne pojavlja vpliv Luthrov kakor v nemški glasbeni umetnosti. Zatorej je tem zanimljiveje to, da nahajamo v protestantovskega mojstra Erharda Bodenschatza zbirki »Florilegium Portense« (izšli leta 1618., imenovani po mestu Schulpforta, kjer je bil Bodenschatz okolo leta 1600. kantor,) v prvem delu nič manj nego devetnajst znamenitih skladb Gallusovih. To je izvestno najboljši dokaz, kakó je zaslúl véliki mojster skoro po svoji smrti.

(Konec prihodnjič.)

Glasbena dōba 16. stoletja in Jakop Gallus.

V spomin njegove tristoletnice. Spisal X

(Konec.)

Kakó obljubljena in razširjena so bila Gallusova dela že v njega dōbi in še dolgo po njegovi smrti, temu je pač najboljši dokaz to, da so različni glasbeniki v poznejše zbirke in izdaje cerkvenih svojih skladb kaj radi vzprejemali tudi cerkvene skladbe Gallusove. Poleg ónih, kar jih je priobčil že imenovani Bodenschatz v svoji zbirki najboljših cerkvenih glasbotvorov, nahajamo več del Gallusovih v izdaji latinskih cerkvenih skladb, imenovani »Musae Sioniae latinae« (za 4—16 glasov), katero je priredil leta 1607. v Nürnbergu znameniti nemški glasbenik in pisatelj Michael Praetorius. Takisto je izdal nekatere A. Schadaeus leta 1611. v svojem delu »Promptuarium musicum«, in tudi v druge zbirke, izdane po Gallusovi smrti, vzprejete so mnoge njegove skladbe v raznovrstnih sestavah. Zanesljiva glasbeno-zgodovinska izvestila nam poročajo, da so na Češkem, Moravskem, Šleskem in Nižjeavstrijskem posebno radi gojili Gallusove skladbe in po nekod do malega proizvajali samó te. Vender so slula njegova dela tudi po drugih avstrijskih deželah in na Nemškem. Zlasti se je prikupila zbirka »Opus musicum«, ker obseza pesmi za vse cerkveno leto in ker je razvrščena kaj uporabno. Gallusovi vrstniki so nazivali našega mojstra »slavnega«, in ta nazivek se je ohranil do denašnjih dnij, zakaj vse glasbene knjige do najnovejšega časa govoré vedno le o »slavnem« Gallusu. Priznani glasbeniki so mu predlagali svoje skladbe v odobrilu in se ponašali, ako jih je pohvalil. Takó imenujemo samó skladatelja v službi cesarja Rudolfa II., Jakopa Regnarda v Pragi, ki je slul po nemških svojih pesmih za tri do pet glasov. Gallusovo priznanje je bilo najboljšé priporočilo. Kadar so hoteli izrecno poudarjati, da je skladba lepa, dejali so: »Delo je dovršeno, kakor da ga je zložil sam Gallus.« Tudi ko je umrl, Gallusovo ime ni izgubilo svoje veljave. Res je sicer, da so se njega skladbe, razven nekaterih, ki so se ohranile v dōbi treh stoletij, močno pozabile sredi 17. veka, ali temu se ni smeti čuditi, zakaj précej za staro vokalno glasbo je krenilo vse glasbeno delovanje na nov pot; pojavilo se je glasbeno-dramatiško, strastveno izražanje, uvêdel se je arijozni in recitujoči

zlog, nastopila je opera, in razvila se je instrumentalna glasba. Vzpričo vsega tega se je glasbeni svet kàj malo spominjal celó Palestrine; Gallus, Lassus, Hassler in vsi vrstniki pa so ostali pozabljeni za poldrugo stoletje. Toda nobena izprememba vsakodóbnega ukusa ni mogla do cela uničiti sile in resnice, kakeršna diči proizvode te stare monumentalne umetnosti: dovòlj je bilo vselej poznavalcev in častilcev stare vokalne glasbe, kateri so jo zvesto ohranili in poročili svojim potomcem. Ko se je nató v našem stoletji čimdalje bolj širilo nepri-stransko-umetniško in glasbeno-zgodovinsko mišljenje, napočila je tudi dóba, da so bili oteti pozabljenosti Palestrina, Orlando Lassus, Nizo-zemci in drugi umetniki, med njimi naš Gallus. Veščaki so skrbeli za to, da so se ohranila in dostojno cenila ta mojsterska dela; zaradi tega so prirejali različne izdaje starejših glasbotvorov. Izmed zbirk, v katere so vzprejete Gallusove skladbe, imenujemo zlasti nastopne: V Mainzi je izhajala od leta 1838. do leta 1840. Rochlitzeva »Zbirka izvrstnih pevskih del« (»Sammlung vorzüglicher Gesangstücke«); šestnajst zvezkov obsežni zbornik »Musica sacra« (Berlin, od leta 1839. do leta 1865.) prinaša Gallusova dela v 5., 11. in 12. zvezku; Proskejeva »Musica divina« (Ratisbona, I. del od leta 1853. do leta 1863., II. del od leta 1865.) obseza 18 cerkvenih skladb Gallusovih. Takisto so jih dókaj pri-občili zborniki: Zahn, »Cerkvene pesmi za moški zbor« (»Kirchengesänge für Männerchor«, Nürnberg, 1857., 1860.), Kade, »Zbirka vzgledov h glasbeni zgodovini Ambrosovi« (»Beispielsammlung zur Musikgeschichte Ambros',« Vratislava, 1882.) in končno tudi Crommerjeva »Musica sacra« (1860.—1876.). Sloveči zbor »Ecce quomodo moritur« je ponatisnjen v mnogih zbirkah pri Bocku, Rochlitzu, Proskeji, Petersu i. t. d.

Iz teh starih in novih izdaj pač lahko vidimo, kakó so bila Gal-lusova dela razširjena, čislana in znana. Ako torej avstrijska vlada izdá vse proizvode našega mojstra, poslaví s to izdajo sámo sebe in največjega avstrijskega skladatelja v 16. stoletji ter si mimo tega pridobí odkritosrčno zahvalo vseh prijateljev prave umetnosti. —

Predno poskusimo označiti in oceniti Gallusove skladbe, ne bode odveč, ako še zabeležimo nekatere nazore glasbenih zgodovinarjev o tem, kakó se je izobražal naš skladatelj. V drugi polovici 16. stoletja je namreč v nemški in avstrijski glasbi opazovati čimdalje večji tuj vpliv, zakaj takratni skladatelji so se kàj radi ravnali po »vlaškem« načinu in »vlaških« oblikah. Takó so bili tudi najznamenitejši nemški mojstri proti koncu 16. stoletja v tesni zvezi z italijansko umetnostjo, zlasti z benečansko šolo. Pri dvornih kapelah v Monakovem, Draždanih, na Dunaji, v Pragi in pri Fuggerji v Augsburgu so bili Italijani

in Nizozemci v odličnih službah. Po Avstrijskem in Nemškem so se širila benečanska dela, mladi umetniki in vešči mojstri pa so iz teh deželâ romali v Italijo, in sicer v Benetke, nekateri celó v Rim, da bi se izobražali in poslušali italijanske glasbenike, kakor n. pr. v Benetkah Zarlina, Andreja in Giovannija Gabrijelija, kateri niso bili samó skladatelji nego tudi daleč znani in čislani učitelji. Mimo drugih so prišli v Benetke ti-le skladatelji, da bi se učili pri Zarlinu ali jednom obeh Gabrielijev: ustanovitelj orgljarske šole v Amsterdamu Pieters Sweelinck (leta 1557.), Jakop Meiland (živel od leta 1542. do leta 1577.), Leon Hassler (leta 1584.), Aichinger, Eccard in Kristian Erbach. Tudi Orlando Lassus se je na umetniškem potovanji dolgo časa baval v Italiji, in največji nemški skladatelj 17. stoletja, Henrik Schütz, učil se je pri Giovanniji Gabriellij. Zasedujé to romanje v Italijo in opazujé óna znamenja, katera so skupna Gallusu in benečanski šoli, proglasili so nekateri zgodovinarji Gallusa za učenca beneške šole. Zanimljivo je v tem pogledu, kaj piše (leta 1885.) draždanski glasbeni zgodovinar Emil Naumann: »Med prvimi romarji-umetniki v Benetke bi utegnil biti Gallus. V tem nas ne podpira samó to, da je bil porojen na Kranjskem, torej ne kâj daleč od Benetk, nego še bolj nas podpirajo mnoge njegove cerkvene skladbe, zlasti tri osmeroglasne motete (Cantate Domino, Dominus Jesus, Hodie completi), katere kažejo — prav po načinu Willaertovem, ustanovitelji benečanske šole, in nje zlogu — ločene zборе, ki si odgovarjajo v kratkih odstavkih. Tudi na beneškega mojstra Leone Leonija spominjajo imenovane in druge cerkvene skladbe Gallusove. Verjetno je, da je Gallus, dvajsetleten mladenič, romal v Benetke in se učil pri Andreji Gabriellij. Izvestne harmoniške trdosti, ki pa časih niso nezanimljive, Gallusa venderle ločijo od istodobnih Benečanov, težečih po popolnem blagoglasji; ali tudi izvestni spomini na nizozemski in predpalestrinski zlog se lahko prištevajo znamenjem, ki ga ločijo od Benečanov«. — Proti temu opozarja g. Mantuan na nekov predgovor v Gallusovih delih, iz katerega je razvidno, da Gallusa nikoli ni bilo v Benetkah. Po naših mislih je bil tudi Gallus zvest sin svojih prednikov, predno se mu je popolnoma razvil samotvorni genij; takó je bilo pri vseh umetnikih, ki so končno zasluli kot resnično veliki mojstri. Gledé na raznotera znamenja v njegovih delih, lahko trdimo po vsi pravici, da se je učil iz umotvorov Nizozemcev, Benečanov in Rimcev. Samouk ni bil — saj vsa glasbena zgodovina ne pozná ni jednega primera, da bi se bil kdâj samouk vzpel do tolike dovršenosti. Bivanje v umetljivih samostanih, morda v Sètičini, potem

pri cistercijencih v Svetli in premonstratencih v Zabrdovica^h je vse-kakor izredno spešilo njega glasbeno izobražanje; o tem namreč ni nobene dvojbe, da je bil splošno vzgojen v samostanih in da si je v njih pridobil vsaj nekoliko strokovnega znanja. Iz kratka: bil je duhovit učenec, ki je bistrih očij pregledal sléhar^{no} globino umetnosti in se vestno ravnal po umotvorih dotedanjih mojstrov. Prisvojil si je vse umetniške izume teh del, njega geniju pa je bilo dano, da je čistil in plemenitil umetniške oblike ter ustvarjal resnično nova, velika dela.

Da po svojih močéh pojasnimo Gallusovo svojstvenost, njega pomen in stališče v glasbeni zgodovini, treba je splošno v dveh ozirih govoriti o njega delavnosti in poudarjati napredne momente njegovih del.

Gallus je najprej cerkven skladatelj, potem madrigalist. Njegove skladbe, kolikor jih je doslej znanih, vse so vokalna dela, ustvarjena za to, da jih izvajajo človeški glasovi. Vender pravi Gallus sam, da te vokalne glasove lahko izvajajo tudi orglje ali da jih je móči igrati na instrumentih, toda le takrat, kadar bi ne bilo dovolj pevcev. Kakor v obče vse skladbe njegove dóbe, tudi Gallusove skladbe niso pisane v partituri nego v knjigah, obsezajočih posamične glasove; pisanih instrumentalnih glasov pa ni. Skladal je za 2—10 glasov, tudi za 12, 16 in 24. Izmed dvoglasnih skladeb sta zlasti zanimljiva kanona »Eripe me Domine« in »Sed et lingua mea«. Oba sta pisana po strogo kontrapunktiškem načinu nizozemske šole in se odlikujeta po umetni, semtertj^a najživahnejši ritmiki. V strogem kanoniškem nastopanju in prevladujoči diatoniki nahajaš pri obeh res nekatere trdosti, ki pa niso nezanimljive. V obče se vidi iz zloga Gallusovih cerkvenih skladeb, da je vplivalo nánj proučevanje rimskih in benečanskih del. Preprosti, vzneseni čveteroglasni stavki, polni pristno cerkvenega duhá, primerjajo se prav lahko vzorno-cerkvenemu zlogu Palestrinijevemu. Svečano-skrivnostno, zajedno milo in prezorno plóve ta glasba kakor zvenèč dar v jasne višine. Mirno, in kadar tekst ne terja bolj dramatiškega toka, brez sléharne strastí, razvija se glasba eteriški v neskaljeni čistoti. Glasovi se stapljajo prirodno in zmerno gibaje ter se pogostoma križajo v umetnostne oblike; često pa se družijo v najjednostavnejši tonovski skladnji v čiste akordne vrste. Izmed mnogih vzgledov takšnega genljivo-svetega izražanja navajamo samó skladbi »O salutaris hostia« in »Ecce quomodo moritur«; takisto so v mašah raztresene jednostavne skladnje take vrste.

Cerkveni Gallusov zlog nikakor ni vselej takó preprosto-vzvišen, nego kontrapunktiško umetnost nahajaš pri njem v vseh stopinjah,

kakor namreč zahteva tekst: od preprosto nastopajočih akordov do skrajnih zapletkov kanoniške skladnje. Največjim težkočam tonovske skladnje vlada Gallus navidezno brez truda in vselej takó, da njega izražanje nikoli ne pozablja ozirov, katere je dolžan stvári, cerkvi in samemu sebi; mimo tega nikdar ne dopušča, da bi tehnika vladala glasbeni misli. Gallus je mojsterski cerkven melodist; diči ga plemenita ritmiška točnost; varčno uporablja melizme in določno toniški prevaja harmonijo. Cerkvene skladbe njegove se odlikujejo po čistem značaju, vztrajni toniški modulaciji, ki ne prestopa svojih mej tudi ne takrat, kadar rabi zmerno kromatiko, po pristni kontrapunktiški umetnosti in po ravnotežji glasovnega prevajanja, katero ohranja navzlic temu, da se glasovi pogostoma križajo.

Kakor vidimo v mašah in nekaterih drugih skladbah, pisanih v omenjenem zlogu, vladal je Gallus duhu rimske šole in tudi tehniki kontrapunktiške umetnosti pri Nizozemcih; v svojem mnogoglasji in v svoji mnogozbornosti pa kaže, da je vplivala nánj tudi benečanska šola. Benečani, pričenši z Willaertom, pisali so svoje skladbe pogostoma za več zborov. Pevske zборе so radi razpostavljali po raznih galerijah cerkvenega kora v cerkvi Sv. Marka v Benetkah, in prav zató je bil učinek takega odpevanja dôkaj večji. V tem, da je razširil to bistveno znamenje benečanske šole in mu vлил boljšega, plemenitejšega duhá, v tem tičí tudi napredni pomen našega mojstra. Obogatil je polifonski skladbeni način z raznovrstnejšo mnogozbornostjo; iz večine sta dva, pogostoma pa so tudi trije, časih celó štirje zbori, kateri si odgovarjajo sedaj v jedinstvenem, sedaj v kontrastujočem pevanji ter se vzajemno spopolnjujejo. Gallus torej vse glasove razvrščuje v zborne skupine, katere umeje razdružene izpevati po individualnem razvijanju in kontrastujočih zvokovnih barvah, da jih spaja na konci v veličastni harmoniški polnosti, časih pa tudi takrat, kadar hoče vzvišati svoje izražanje. Semkaj pripadajo njega skladbe za 8, 9, 10, 12—16 in 24 glasov, v katerih doseza kontrastujoče glasovne učinke s tem, da postavlja nasproti ženske in moške glasove ali pa mešane zборе višje in nižje léže. Prekrasne razpostave prve vrste, pri katerih s pridom nastopajo deški glasovi namesto ženskih glasov, nahajamo n. pr. v sedmeroglasni skladbi »Gaudeamus omnes fideles« in v deveteroglasni »Cantate Domino«. Zborov višje in nižje léže omenjamo samó v dvanajsteroglasni skladbi »Alleluja! Cantate« in v štiriindvajseteroglasnem, čveterozbornem psalmu. Ta zbora sta zlasti genljiva zaradi velikanskega skupnega učinka in sta takó veličastna, da je treba kàj podobnega iskati v svetovni glasbeni književnosti.

V 15. in 16. stoletji sta se pojavili dve cerkveno-dramatiški glasbeni obliki, ki sta pozneje dobili veliko važnost: pasija kot glasbena oblika in oratorij v svojih početkih. Obema je bil takrat dramatiški značaj pač še močno podrejen. Pasija, kakeršna je bila obična v katoliški cerkvi na Véliki teden pri službi božji kot del liturgije, ta se je jedino le pela. Zložena je bila od povestij evangelistov in govorov delujočih oseb. V prvih je vladal ponajveč koralni ton, v drugih pa mnogoglasna zborna skladnja. Tudi Jakop Gallus je bil jeden prvih glasbenikov, ki so zložili pasijo kot novo glasbeno obliko. Zató pa si je pridobil veliko zaslugo, to namreč, da je pospeševal nekovo vrsto glasbeno-dramatiškega zloga in razvijal novo glasbeno obliko.

Pred njim je bilo zloženo samó jedno znamenito delo takšne vrste, najstarejše, kar se nam jih je ohranilo, to je namreč latinska pasija (natisnjena leta 1538.), katero je zložil Nizozemec Jakop Obrecht (porojen v Utrechtu okolo leta 1430.). Tri druge pasije so zložili Galliculus leta 1538., Resinarius leta 1544. in Daser leta 1578., toda nobena ni kàj znamenita, kakor sploh ne ti trije skladatelji. Španec Ludovico da Vittoria (porojen okolo leta 1540.), slovèč skladatelj rimske šole, zložil je samó »turbae« ali ljudske zборе k dvema pasijama po evangelistih Matevži in Janezu. Gallus pa je spisal veliko pasijo po štirih evangelijih, uglasbeno po načinn motet (leta 1587.). Jeden zbor izvajajo ženski, drugega moški glasovi; moški zbor pòje govore Jezusove, ženski pa Pilatove, Judeževe in vélikega duhovnika; v pripovedovanji se vrstita oba zbora, ljudstvo, sinedrij i. t. d. pa predstavljata oba skupno. Ker se zbora, predstavljajoča različne osebe, izmenjavata, zató je delo nekamo dramatiške oblike. Nobena delujočih oseb ne recitira posamič v koralnem tonu, nego vsem je prisojena mnogoglasnost, kakor da ni hotel Gallus izraziti realne osebnosti nego zgolj večno besedo v nje splošni veljavi.

Ta mnogozbornost delujočih oseb, kakeršno vidimo v precejšnjem obsegu tudi v posvetno-dramatiških delih óne dóbe, udomačila se je po Gallusu za delj časa v katoliških pasijskih glasbah in je bila kàr tipiška. Nahajamo jo še v »Vstajenji« Henrika Schütza (leta 1623.) in nekoliko na besede evangelistove celó v »Sedmih besedah« istega skladatelja (okolo leta 1645.). —

V drugem oziru je treba oceniti Gallusa kot madrigalista, to je skladatelja posvetnih pesmij, madrigalov.

Besede »madrigal« ni móči ustanoviti, zakaj tolmačili so jo že marsikakó, toda ne kàj uspešno. Madrigale so zlagali že pred 16. sto-

letjem, to je dokazano, tiskali pa so jih v glasbenih delih od leta 1530. Od takrat se je povzdignil madrigal do umetnostne oblike splošnega pomena. Soroden je bil prej gojeni italijanski frotoli, vendar jo je presezel po umetnostnem skladbenem načinu in plemenitem bistvu. Tudi madrigal je italijanskega izvira in je najprej posebna vrsta umetne poezije, kratka ljubavna pesemca plemenitega izraza, elegantne oblike, časih tudi šaljive vsebine. Izmed glasbenikov 16. stoletja, ki so zlagali madrigale, naj bodo tukaj navêdeni Nizozemci: Willaert, de Rore, Arcadelt, Verdelot, Lassus; Italijani: Cost. Festa, Palestrina, Anerio, Or. Vecchi, v tej stroki sloveči Luca Marenzio in knez di Venosa. Madrigal je bil znan po vsi Italiji, razširil se je pa tudi po drugih deželah, ne toliko po Nemškem in Francoskem kakor po Angleškem, kjer so ga sósebnogojili Dowland, Morley in Bennet. Cvetel je od srede 16. stoletja do srede 17. stoletja. Takrat je bilo uglasbeno in tiskano na tisoče takih del, s katerimi so se zabavljale boljše družine; madrigali so bili vladujoča komorna glasba óne dóbe.

Kar se dostaje Gallusovih madrigalov, znanih je doslej 98; pisani so za štiri, pet, šest in osem glasov. V teh pesmih nahajamo prav takó kakor v mnogih stavkih njegovih maš vrhunec polifonske, figurirane skladnje in umetnostne kontrapunktičke. V madrigalih se pojavlja vsa živahna tvorna sila in sijajni kolorit Gallusov; resnost in dostojanstvenost se družita z dovtipnostjo in humorjem. Tudi v teh posvetnih skladbah ljubi mnogoglasje, in glasovi, razvrščeni po raznoterih barvah, radi si odgovarjajo v kratkih odstavkih prav takó kakor ločeni zbori. Takó doseza Gallus v lepih zvokovnih učinkih sedaj z ženskimi sedaj z moškimi glasovi glasbeno slikanje in različno karakteriziranje. Opozarjamo samó na izborno označeno mladostno ugibičnost in starostno zložnost, kakeršno kaže odpevanje v osmeroglasnem madrigalu »Diversos diversa iuvant«. Gallusovi madrigali so vzori svoje vrste; iz njih govori zajedno veličina in preprostost njega čustvovanja. Navdušenost v madrigalu »Musa noster amor«, šaljivost v madrigalu »Nescio, quid sit amor«, humor v madrigalu »Gallus amat gallinam«, to so značilna znamenja teh madrigalov; drugim madrigalom, n. pr. pesmi »Noli laudari« ali »Multum deliro si cuique placere requiro« pa so podlaga preprosti izreki i. t. d. Poslednji madrigal je pravo mojstersko delo stare kontrapunktiške umetnosti.

Ako hočemo na kratko zbrati značilna znamenja in napredni pomen Gallusove glasbe, treba je poudarjati to-le: Harmo-

niško bistvo se kaže iz kontrapunktike popolnoma jasno; harmonija je ponajveč polnoglasna; da začetni akordi nimajo terce, to je sploh karakteristikon tedanjega časa; na konci ljubi Gallus kakor drugi skladatelji véliko terco kot čisto konsonanco; tuje se nam glasé dandanes pogosti postopki za jedno stopinjo góri ali dóli v basu; prevladujoča je diatonika cerkvenih tonovskih načinov, toda zmerna kromatika, utemeljena v notranjem bistvu tonovske sisteme, polagoma prestopa meje starih tonovskih načinov, in prav zaradi nje pridobivata glasovno izprevajanje in harmonija ugibičnost in barvo; skladnja, izobražena v umetnostni kontrapunktiki, čistejša je in zaradi živahnejše ritmike raznovrstnejša; melodija górenjega glasú se krepko pojavlja, podobnejša je pesmi in prija ušesom; polifonija ji je podrejena, bas dobiva markantno nastopanje, srednji glasovi pa gibnost in živahno ritmiko; tekst je soglasno z besednim in govornim poudarkom izražen čvrsteje; skladba se odlikuje po globoki vsebini, mimo tega dobro čutimo, kakó se je Gallus zavedal vsega, kar je hotel izraziti; risanje različnih značajev (nekakšno glasbeno slikanje) posrečilo se mu je mojsterski, in njegov madrigal si je pridobil večjega pomena, ker je nastopal kot posvetna zborna oblika proti moteti, pospešujé novodóбно glasbo.

Omeniti je tudi še, da so se za Gallusa trudili nekateri glasbeniki, kakó bi jednostavneje uporabljali zapleteno in težavno menzuralno teorijo. Iztrebili so vse tedanje taktovne znake in taktovne načine (bilo jih je nad 80!) in uvédli samó dva takta, namreč dvostroki in tristroki takt. Mnogi raziskovalci trdijo, da se je sósebnó Lassus udeleževal te napredne merí; kolika neposredna zasluga gré v tej stvári Gallusu, to pač še ustanové poznejša raziskovanja. Ali to lahko trdimo, da je bil Gallus odličen delavec v tej stroki in da je zató izredno spešil razvoj vse poznejše glasbe.

Gledé na vse to, kar smo navédli v tem spisu, rečemo torej: Gallus je pospeševal harmonijo v zmislu nje poznejšega razvoja, pospeševal melodijo v pesemskem načinu, p o s p e š e v a l n o v e g l a s b e n e o b l i k e, ker je zlagal glasbeno-dramatiški (glej njega pasijo), mojsterski je risal značaje z vokalnimi pomočki, bil končno jeden največjih kontrapunktistov 16. stoletja in reformator menzuralne glasbe.

Zaradi vseh teh velikih glasbeno-zgodovinskih zaslug imenujemo rojaka našega po vsi pravici mojstra stare glasbene umetnosti, čegar svetovna slava v glasbeni zgodovini je ustanovljena za vse poznejše čase!

